

Dr. Elvira SULTREKOVA TL2082 Hakas Türkçesi Okuma-Anlama II
Ankara Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Ankara,
2020

ХАКАС ЧОНЫНЫҢ СПОРТ ОЙЫННАРЫ: ат чарызы, күрес, охчаа
атызы

Полған на чонның позының ойыннары пар. Хакас чонының ідök хас-хачаннаң сығара үлүкүннерде паза пос туста ойначаң ойыннары пар полған. Оларның көбізі сағамғы тусха читпееннер, ундудыл парғаннар.

Чыл сай марығлар хакастарның үлүкүннерінде паза тойларда полчалар. Андағ марығлар өөнінде күскүде иртчеңнер, чарыс айында. Сағамғы туста, тізең, андағ марығлар өөнінде «Тун пайрам» үлүкүнінде иртче.

Хакас ойыннары аразында спорт ойыннарын таныхтирға кирек. Оларның пірсі — *ат чарызы*. Пу иң хынығ марығ. Чарыс мариин чазыда иртче. Мындағ марығда олғаннар даа араласчалар. Ат чарызы прай даа түрк чоннарының аразында тарап парған. Мының алнында позын улуғлапчатхан пай хакастың хайди даа чүгүрчең аттары пар полчаң. Аттарны марығларға өнетін тимнечеңнер. Тиктең нимес, оларға 5 километрдең 25 километрге читіре чүгүрерге килісчең. Чүгүріске пір саңай 20-е читіре ат позытчаңнар. Оларны чалаң 8-13 частығ саарбахтар ойлатчаңнар. Оларның аразында пірее-пірее хызычахтар даа учурачаң полтырлар. Ат чарыстырчаң олғаннар тадар көгенектер кисчеңнер, азахтарына — палғалған ухтар. Полғанынаң на пазына пасха өңніг плат палғалчаң. Анзы оларны ырахтын чахсы танир үчүн иділчең. Пу марығларда аттарға чүгеннең пасха нима кизіртілбецең. Олғаннар изер чох аттарнаң ойлатчаңнар.

Хакас чонның аразында иң тарап парған ойыннарының паза пірсі — *күрес*. Аймах үлүкүннер паза тойлар күрес чох иртпечеңнер. Хакас күрезінің позының оңдайлары пар. Көзидімге алза, азахнаң теберге, азах хаарарға чарадылбинча. Азах саап сүменең тузаланчатса, тізектең пөзік аларға чарабас. Күресте кемге

дее аралазарға чарадылча. Араласчатхан ирен күстіг паза сыдамахтыг ползын, паза даа нима киректелбинче. Марыға сыххан күресчі поэнының родының алнын алчаң полтыр.

Хакастар ідөк *охчаа атызы*наң айғасчаңнар. Пу өөнінде моол чоннарының аразында тиксі тарап парған ойын.

Идер тоғыстар

1.Текстті түрк тіліне тілбестеңер.

2. Сурығларға нандырыңар:.

1. Хакастарның постары ойначаң ойыннары пар полған ма?
2. «Ат чарызы» хайдағ чоннарының аразында тиксі тарап парған?
3. Аттарны чарыстырарға кемнер сыхчаңнар?
4. Ат чарызында аттар нинчелер километр чүгүрчеңнер?
5. Ат чарызында хызычактар араласчаңнар ба?
6. Ат чарызында аттарға изер салылчаң ма?
7. Марығларда аттарға чүгеннең пасха нима кизіртілчең?
8. Ұлүкүннер паза тойлар хайдағ ойын чох иртпечеңнер?
9. Хакас күрезінің поэнының оңдайлары пар ба?
10. Күресте кемге аралазарға чарадылча?
11. Хакастар паза нименең айғасчаңнар?
12. Текстте хайдағ ойыннардаңар чоохталча? Оларны адағлап пириңер.

3. Пос чирлерге киліскек хозымнар кире пас салыңар, нименең хозымы полғанын үстүнде таныхтаңар.

1. Полған на чон ___ поэы ___ хынған ойыннар ___ пар.
2. Аттар ___ марығлар ___ өнетін тимнечең ___.
3. Олған ___ изер чох аттар ___ ойлатчаң ___.
4. Пу марығлар ___ аттар ___ чүгеннең пасха нима кизіртілбе ___.

5. Чүгүріс ___ пір саңай 20-е читіре ат позытчаң ___.
6. Ат чарызы прай даа түрк чоннары ___ аразында тарап пар ___.
7. Ат чарыстырчаң олған ___ тадар көгенек ___ кисчең ___, азахтары ___ — палғалған ух ___.
8. Хакас чон ___ аразында иң тарап парған ойыннары ___ паза пірсі — **күрес**.
9. Аймах үлүкүн ___ паза тойлар күрес чох иртпечең ___.
10. Хакас күрезі ___ позы ___ оңдайлар ___ пар.
11. Күрес ___ кем ___ дее аралаз ___ чарадыл ___.
12. Марығ ___ сыххан күресчі позы ___ роды ___ алнын алчаң пол ___.
13. Хакастар ідөк охчаа атызы ___ айғасчаңнар.

4. Пирілген тексттең көрбин 8-10 чоохтаз көрбин чоохтап пирерге.

Тузаланған литература

1. Ekrem Arıkoğlu. Örnekli Hakasça-Türkçe Sözlük. Ankara: Akçağ Yay.
2. Абумова О.Д., Боргоякова Т.Н., Чанков Д.И. Хакас тілі (хығырчаң книга). - Ағбан: Хакас книга издательствозы, 2005. - 116 с.
3. Хакасско-русский словарь = Хакас-орыс сөстік. - Новосибирск: Наука, 2006. - 1114 с.
4. Газета «Хабар»: <http://khakaschiry.ru>